

דבריו, וא"כ כיצד ניתן ללמוד חיובא דמצוות עשה שלא הזמן גרמא שנשים חייבות ממורא שיסודו שב ואל תעשה.

לכך צריך לומר שדין מורא מחייב לעשות מעשה חיובי של קימה, ושפיר ניתן ללמוד כל מצוות עשה שלא הזמן גרמא ממורא, ואכן ראיתי ברבנו יונה (אבות פ"ד, טו) שכתב "בכלל המורא הוא הכבוד ואין בכלל הכבוד מורא".

וכך משמע מפשטות לשון הגמרא (קדושין ל"ג, ע"ב) "אמר ר' אלעזר כל ת"ח שאינו עומד לפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח, שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלקים, מורא זו איני יודע מהו, כשהוא אומר ויראת מאלקיך הרי מורא זו קימה".

מנלן, דיליף ממורא, מה מורא נשים חייבות אף כל מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות".

מבואר שכל מצוות עשה שלא הזמן גרמא דהיינו לעשות מעשים חיוביים נשים חייבות לומדים ממורא שנשים חייבות, והרי כל הדברים המנויים בברייתא איזהו מורא היינו מצוות בשב ואל תעשה, ואי נימא דגם מצות מורא דקימה הוא גדר שלא ישב מחמת מורא, ואין מצוה על מעשה הקימה, כיצד ניתן ללמוד חיובא דמצוות עשה מחיובא דשב ואל תעשה.

וגם לפי דברי ה"מקנה" דלעיל שכל דבר שמצווה האב אפילו בדבר שאין לו כל הנאה ממנו שאינו בכלל כיבוד, חייב לשמוע מדין מורא שאם לא ישמע לו הרי כסותר דבריו, יסוד דין זה הוא שלילי שלא יסתור את דבריו, ואין עצם המעשה החיובי שצריך לעשות לאב מצוה, אלא דאם לא יעשה הרי כסותר

סימן יח

מתנה על מנת להחזיר במצות צדקה

לפיכך אם נשבע ליתן כך לצדקה, יכול ליתנה ע"מ להחזיר, ואינו נראה לי שכבר זכו בה עניים. והוסיף הש"ך (ס"ק כה) דהוא הדין אם אמר ליתן צדקה בלא שבועה, אינו יכול ליתנו ע"מ להחזיר מהאי טעמא שכבר זכו בה עניים, ודוקא לצדקה או לעניים, אבל נשבע ליתן לחברו שאינו עני, יכול ליתן ע"מ להחזיר ויצא ידי שבועתו כמבואר בסוף סימן רלח.

ביאור מחלוקתם יש אומרים סוברים שבצדקה לא אמרינן אמירתו לעני כמסירתו להדיוט, דין זה נאמר רק לגבי הקדש שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, ולכן אם נשבע לתת צדקה עדיין לא זכו בה עניים, ויכול אח"כ לתת את הצדקה ע"מ להחזיר ויצא ידי שבועתו, כמו שנשבע לתת לחברו שאינו עני, שיכול אח"כ לתת ע"מ להחזיר כמבואר בהדיא בסוף סימן רל"ח. ו"רבנו ירוחם" חולק וסובר שגם בצדקה אמרינן אמירתו לעני כמסירתו להדיוט, כדין אמירה

במסכת קדושין (ו', ע"ב) אמר רבא: "הילך מנה על מנת שתחזירהו לי במכר קנה, בפדיון הבן בנו פדוי, בתרומה יצא ידי נתינה, לבר מקדושי אשה, לפי שאין אשה נקנית בחליפין".

במספר "חלקת יואב" (יר"ד סימן כא) וב"קובץ שיעורים" (קדושין אות לו) כתבו אם נתן לעני צדקה על מנת להחזיר לא קיים מצות צדקה. וסברתם היא, שבתרומה ופדיון הבן המצוה היא עצם מעשה הנתינה, ונתינה ע"מ להחזיר נחשבת למעשה נתינה, משא"כ במצות צדקה, המצוה היא שיהיה לעני למלאות חסרונו, לכן במתנה ע"מ להחזיר לא מתקיימת המצוה, שהרי העני חייב להחזירה.

לכאורה יש להקשות על הנחה זו מדברי "רבנו ירוחם" (טובא בב"י יו"ד סוף סימן נח) שכתב בזה"ל: "יש אומרים דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה,

בהקדש דהוי כמסירה להדיוט כמבואר ברמ"א סעיף יג, ובטור חור"מ סימן רמ"ג, ב, ולכן אם נשבע לתת צדקה כבר זכו בה עניים, ואינו יכול אח"כ לתת ע"מ להחזיר, כי בשבועתו או אמירתו בתחילה לתת צדקה סכום מסוים כבר זכו בה עניים, וממילא אינו יכול לחזור בו ולתת ע"מ להחזיר.

ויש לתמוה לדעת ה"חלקת יואב" וה"קובץ שיעורים" שסוברים שבצדקה מתנה ע"מ להחזיר אינו נתינה, הרי כאשר נשבע לתת צדקה משמעותו לקיים מצות צדקה וא"כ מדוע סוברים יש אומרים דלעיל שיכול לתת ע"מ להחזיר, הרי בנתינה זו אינו מקיים מצוות צדקה וכיצד מתקיימת שבועתו. וגם "רבנו ירוחם" שחולק שאינו יכול לתת ע"מ להחזיר, היינו טעמא משום שבשבועתו או באמירתו בתחילה לתת צדקה כבר זכו בה עניים, וממילא אינו יכול לחזור בו ולתת ע"מ להחזיר, משמע שאם תחילת נתינתו לצדקה היא ע"מ להחזיר, בנתינה זו מקיים מצוות צדקה.

ונראה ליישב קושיא זו: יש לחקור האם כאשר אדם נשבע לתת צדקה, משמעות השבועה נתינה לקיום מצוות צדקה, ועליו לקיים שבועתו עם גררי מצוות צדקה, או משמעות השבועה נתינה בעלמא ללא קיום מצות צדקה, ועליו לקיים שבועתו ככל היוצא מפיו מצד גררי שבועה.

נראה לומר ש"רבנו ירוחם" ויש אומרים דלעיל סוברים, שמשמעות השבועה נתינה ללא קיום מצוות צדקה, ונחלקו רק בזאת: יש אומרים סוברים שמצד קיום השבועה יכול לתת במתנה ע"מ להחזיר, ככתוב בשו"ע (י"ד רל"ח, כג) בזה"ל: "מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה אפילו בשבועות, לפיכך אם נשבע ליתן שום מתנה, יכול ליתנה כך". [מקור הלכה זו מרבנו ירוחם] אך "רבנו ירוחם" חולק וסובר שדין זה אמור דוקא אם נשבע לתת לעשיר, אך בנשבע לתת לעני, אע"פ שמשמעות השבועה נתינה בעלמא ללא קיום מצוות צדקה, כבר זכה בו העני מצד הדין של אמירה לעני כמסירה להדיוט, ומכיון שממון זה שייך כבר לעניים, אינו יכול לתת זאת ע"מ להחזיר.

ויצא אפוא להסבר זה שאין הנדון כלל אם מקיימים מצוות צדקה במתנה ע"מ להחזיר, ויש לומר שכולם סוברים שאין מקיימים את מצוות צדקה בנתינה ע"מ להחזיר, כל המחלוקת אם מתקיימת שבועתו או נדרו לעני מצד גררי שבועה ונדר, כאשר נותן במתנה ע"מ להחזיר.

ויש לדייק שאין המחלוקת בקיום מצוות צדקה מדברי ה"חכמת אדם" (קמ"ח, כו) שכתב הלכה זו בזה"ל: "האומר ליתן מתנה לחברו אם הוא עני כנודר לצדקה ואסור לחזור בו, ולא מהני אם נותנו ע"מ להחזיר דתיכף באמירתו זכה בו העני". שינה וכתב "האומר ליתן מתנה", ולא כתב כמו שכתוב ברכנו ירוחם "האומר ליתן לצדקה", לומר לך שמשמעות דבריו ליתן לצדקה, היינו מתנה ללא קיום מצוות צדקה.

כהסבר זה יש לפרש גם את שנפסק בשו"ע (חור"מ כ"ו, ג) שאם נדר לתת כך וכך לעניים יש מי שאומר שאין בי"ד מוציאין ממנו. מבאר רב האי גאון והסמ"ע היינו טעמא שאין בי"ד מוציאין ממנו, משום שאין כופין על הצדקה דהוי מצוות עשה שמתן שכרה בצידה, הקצה"ח מביא את שיטת הר"ן שסובר שיש כפיה בנודר לצדקה, וסמך דבריו על האמור במסכת ראש השנה (ר, ע"א) "בפיך" זו צדקה, "ומוצא שפתיך תשמור ועשית" דרשו אזהרה לבי"ד שיעשון. ובמאירי (ב"ק ל"ו, ע"ב) פירש לא כדברי הר"ן "אזהרה לבי"ד שיעשון" היינו עישוי בדברים עד שיאמר רוצה אני יע"ש. נמצא שנחלקו אם יש דין כפיה על נדר של צדקה, האם כמו שאין כופים על עצם מצוות צדקה, כן אין כופים על נדר של צדקה, או שחלוק דין נדר של צדקה, מעצם מצוות צדקה.

בקצה"ח הקשה על הר"ן שסובר שכופים בנדר של צדקה, הרי הטעם שאין כופים על הצדקה היינו משום דהוי מצוות עשה שמתן שכרה בצידה דכתיב "למען יברכך" וכו', וא"כ בנודר לצדקה מי לית ליה האי ברכה, ברכת ה', וכי משום שנדר מתחילה לצדקה יפסיד ברכת ה', וא"כ גם בכגון זה הוי מצוות עשה שמתן שכרה בצידה.

תירין בספר "טבעת החושן": רש"י כתב במסכת חולין (ק"י, ע"ב) שהטעם שאין ב"ד כופים על מצות עשה משום שהתורה פירשה מתן שכרה לומר אם לא תקיימנה זהו עונשו שלא תטול שכר, א"כ מתחילה לא נאמר דין כפיה במצוה זו, כי בכוונה כתבה התורה שכרה כדי לא לכפות עליה, א"כ זהו דוקא במקום שנכתב בפירוש שכר על המצוה, אבל בנדר אפילו בנדר של צדקה לא נכתב בפירוש כל שכר על קיום הנדר, וא"כ לא נחשב הנדר למצוות עשה שמתן שכרה בצידה, ויש לכפות עליו את קיום הנדר, כי הנדר ומצוות הצדקה הם שני דברים נפרדים.

לפי הסבר זה צריך עתה להבין, מהי סברת רב האי גאון והסמ"ע שאין כופים בנדר של צדקה, מדוע שלא יכפו עליו מצד קיום הנדר, שלא נאמר בו מתן שכר.

וגראה להסביר מחלוקתם: לדעת רב האי גאון והסמ"ע כאשר אדם נודר לצדקה, משמעות הנדר לקיום מצוות צדקה עם כל גודי צדקה, וכיון שבצדקה נכתב מתן שכר ולא כופים עליה, א"כ נדרו היה לתת צדקה מרצונו בלי כפיה, וא"כ לא ניתן לכפות עליו לתת צדקה, שהרי אם נכפה עליו זאת הוא לא יקיים את נדרו, כי נדרו היה לתת בלי כפיה.

והר"ן סובר כאשר אדם נודר לצדקה משמעות הנדר לקיים "ככל היוצא מפיו יעשה" בגודי דין נדרים, ולכן כופים אותו לתת צדקה, כמו שכופים אותו לקיים את כל היוצא מפיו מדין נדרים.

והנה ב"ביאור הלכה" (סימן תרצ"ד, ד"ה ליתן לפחות) כתב בשם הפמ"ג (משבצות תרצ"ד, א) יש להסתפק בדין מתנות לאביונים אם מועיל נתינה ע"מ להחזיר, ולא ביאר את צדדי הספק, ולכאורה דין מתנות לאביונים הוא מדין צדקה, אלא שחיקנו לתת זאת בפורים. וא"כ כיצד כתבו ב"חלקת יואב" ו"קובץ שיעורים" דלעיל, כדבר פשוט ומוחלט שבמצוות צדקה לא מועיל נתינה ע"מ להחזיר.

וגראה לומר שחלוק דין מתנות לאביונים מדין צדקה, שהרי כבר השריש לנו בספר "קובץ

שיעורים" (ח"ב סימן כ"ג, ו) שיש שני סוגי מצוות, יש מצוות שעשיית המעשה ע"י האדם היא גוף המצוה, כגון שופר, לולב, ויש מצוות שעיקר המצוה היא תוצאת המעשה, כגון פדיון שבויים פריעת בעל חוב, פריה ורבייה. בהבחנה זו יש נפקא מינה לכמה דינים, ואחד מהם הוא לעניין דין מצוות צריכות כוונה, שבמצוות שעשיית המעשה הוא גוף המצוה צריך כוונה, ולכן התוקע לשיר צריך לחזור ולתקוע, מאידך בפריעת בעל חוב אם פרע שלא בכוונת מצוה, ודאי שלא צריך לחזור ולפרוע, וכן במצוות פרו ורבו שהמצוה היא התוצאה שיהיו לו בנים, אם לא כוון למצוה, אינו חייב לחזור ולהוליד בנים, כי התוצאה קיימת.

והנה במצוות צדקה כתבו האחרונים "אהבת ציון" (דרוש י) בשם הנב"י, שו"ת "שערי דעה" (ח"א, נז) "קובץ שיעורים" (פסחים אות לא) שאם נתן צדקה ולא כוון למצוה, יצא ידי חובת המצוה, משום שעיקרה תוצאת המעשה, מאידך כתב בפמ"ג (משב"ז תרצ"ה, א) שבמשלוח מנות ומתנות לאביונים צריך כוונה לצאת ידי חובת המצוה, על כרחך צריך לומר שהפמ"ג סובר כדעת הרמ"א (אור"ח תרצ"ה, ד) שאם שלח מנות לרעהו ואינו רוצה לקבלן יצא ידי חובת המצוה. ובשו"ת חת"ס (אור"ח קצו) הסביר שפסק הרמ"א תלוי בשני הטעמים של מצוות משלוח מנות, אם הטעם הוא למלאות חסרון סעודת חברו, אם לא רצה לקבלם לא יצא ידי חובת המצוה, אך אם הטעם הוא להרבות שלום ורעות, הפך דבר המן הרשע מפורד ומפורד, כיוון ששלח והראה חיבה ורעות לחברו, אע"פ שחברו לא רצה לקבלן יצא ידי חובתו.

לאור זה יש לומר כן גם לגבי מצוות מתנות לאביונים, שגדר המצוה להרבות חיבה ורעות לעניים, ואם העניים לא ירצו לקבל, יוצאים ידי חובת המצוה, כמו במצוות משלוח מנות איש לרעהו, משום שעיקר המצוה היא עצם המעשה להראות חיבה ורעות, יוצא אפוא שבשתי מצוות אלו אין עיקרן תוצאת המעשה למלאות חסרונם, ולכן קבע הפמ"ג בשתי מצוות אלו שצריך כוונה לצאת ידי המצוה.

בעקבות הנחה זו יש מקום להבין את ספקו של הפמ"ג אם מועיל במתנות לאביונים מתנה ע"מ להחזיר, כי אם עיקר המצוה עצם המעשה, ולא תוצאת המעשה, יש לומר שבנתינה ע"מ להחזיר גם מראה חיבה ורעות, או דילמא בנתינה כזאת אין דיה להראות חיבה ורעות, משא"כ במצוות צדקה של כל השנה, שבה עיקר המצוה היא התוצאה למלאות חסרון העני, שם יודה הפמ"ג שבנתינה ע"מ להחזיר אינו יוצא חובת המצוה. ¹²²⁴⁵⁶⁷נ"י יש לעיין בזה מדברי התרגום (אסתר ט', כב) שכתב על ומתנות לאביונים "ומעשה דצדקתא".

שוב ¹²²⁴⁵⁶⁷ראיתי גישה שונה מכל האמור לעיל בשו"ת "בית הלוי" (דרוש א): איתא במסכת ב"ב (י', ע"א) "תניא היה ר"מ אומר, יש לו לבעל דין לומר לך, אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם, אמור לו כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם, וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע, אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם, אמר לו כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם, אמר לו אדרבה זו מחייבת לגיהנם, אמשול לך משל למה הדבר דומה, למלך ¹²²⁴⁵⁶⁷בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלל להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו, ואתם קרויים עבדים שנאמר "כי לי בני עבדים" אמר לו ר"ע, אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלל להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורן משגר לו, ואנן קרויים בנים דכתיב "בנים אתם לה' אלהיכם", אמר לו אתם קרויים בנים וקרויים עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום, אתם קרויים בנים, ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום, אמר לו הרי הוא אומר "הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית", אימתי עניים מרודים תביא בית האידנא, וקאמר "הלא פרוס לרעב לחמך".

והקשה בשו"ת "בית הלוי" בזה"ל: "לכאורה קשה טובא, הרי במסכת קדושין (ל"ז, ע"ב) פליגי ר"מ ור"י, דר"י אמר כשאתם נוהגים מנהג בנים אתם

קרויים בנים, וכשאין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרויים בנים, ולדידיה תיקשה ממצות צדקה בזמן הזה, דהא בב"ב תירץ ר"ע דמשום הכי איכא מצות צדקה משום דקרויים בנים.

אלא אם נתבונן בתשובתו של ר"ע נמצא שאמר לו שתי סברות, דבתחילה שאל טורנוסרופוס אם הוא אוהב עניים, מפני מה אינו מפרנסם, והשיב לו ר"ע כדי שניצול אנו בהם מדינה של גיהנם, הרי דהשיב לו ר"ע דהוא אוהב את העניים, ואם לא היינו מפרנסים אותם, היה מפרנסם בעצמו, רק רוצה לזכות אותנו בזו המצוה, כדי שניצול אנו על ידה. ושוב השיב לו טורנוסרופוס אדרבה זו מחייב אתכם, משל למלך שכעס על עבדו וכו', והרי תשובה גנובה היא זו, דהרי ר"ע השיב לו מקודם דאינו בכעס כלל על העני, ואדרבה עוד אוהבו, והאיך מדמה לו למלך שכעס על עבדו וגזר עליו שלא להאכילו, ובע"כ מוכרחים לומר שאותו רשע לא קיבל תשובת ר"ע הראשונה, והשיב לר"ע לפי דעת עצמו הנפסדה בראשונה דהוא בכעס על העניים, דלפי זה נתינת הצדקה מחייבת אתכם, והשיב לו ר"ע שנית דגם לפי זה ניחא, דמשל למלך שכעס על בנו, ואנו קרויים בנים, ולבסוף הביא לו ר"ע ראיה מפסוק דהלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, דאיירי בזמן הזה, דגם בזמן הגלות חייבים בצדקה, יהיה מאיזה טעם שיהיה, אם מטעם השני דאנו קרויים בנים או משום טעם הראשון דאינו בכעס כלל על העניים, ועכ"פ הא ניחא גם לר"י, דאע"ג דס"ל דבאינם נוהגים מנהג בנים אינם קרויים בנים, מ"מ שייך מצות צדקה משום דאוהב עניים, והא דאינו מפרנסם הוא כדי לזכות אותנו במצוה זו של צדקה.

ובזה יתבאר לנו סברא מחודשת במה דכתבו רבותינו האחרונים דמצות צדקה מהני גם שלא לשמה, יותר מכל שארי המצוות, דמה איכפת ליה לעני המקבל, במחשבתו של הנותן, כיון דבין כך וכך מגיע לו עכ"פ הטובה ממנו. ולפי הנ"ל אין זה מוכרח דזה תלוי בהני שתי הסברות, דאם נאמר דהוא בכעס על העני, ואם העשיר לא היה נותן לו, לא היה הוא יתברך מפרנס להעני כלל, א"כ הרי בהנתינה לעני עושים לו

אלא לכבודו, הוי ליה שלא לשמה ונענש עליה. וכתב המהרש"א בזה"ל: "ואין להקשות הא אמרינן גבי צדקה אפילו שלא לשמה יש לו שכר עליה, כדאמרינן כדי שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, ודרשו ובחנוני נא בזאת וגו'. די"ל האי שלא לשמה לכבוד גרע טפי".

לדברי שו"ת "בית הלוי" לא קשיא כלל קושיית המהרש"א ואין צורך לחדש שלכבוד גרע טפי, דאיכא למימר דנותן צדקה כדי שיחיה בנו הרי זה צדיק גמור, היינו משום שמתכוון למצוה וגם לתועלת עצמו שיחיה בנו כמו שכתב רש"י בפסחים (ח', ע"א), ולכן הוי מצוה, משא"כ בנותן צדקה רק לשם כבוד לא הוי מצוה, כיון שמעשה הנתינה הוא המצוה בעינין לשמה. ומה שהביא עוד המהרש"א מהדרש ובחנוני נא בזאת וגו', גם י"ל שמתכוון למצוה וגם שיתן לו הקב"ה עושר. ועוד י"ל כמו שכתב הרמ"א (יו"ד רמ"ז, ד) שיש אומרים שדוקא בנתינת מעשר מותר לנסותו ולא בשאר צדקה, וב"פתחי תשובה" שם הביא בשם שאילת יעב"ץ דגם במעשר כספים אין לנסות הקב"ה, שרק במעשר תבואה מותר לנסותו.

שוב ראיתי בקובץ שיעורים (כתובות אות רכד) שתימה לומר על נקדימון בן גוריון שהיתה כוונתו רק לשם כבוד ולא למצוה, שהרי הוא אחד משלשה שנקדה להם חמה, ובודאי היתה כוונתו גם לשם מצוה, ולכן כתב שצריך לומר שהנותן צדקה לשם מצוה וכבוד גרע טפי ממכון כדי שיחיה בנו ולמצוה, משום דהוא כעובד בשיתוף כמ"ש בחובת הלבבות.

נצוד יש נפקא מינה אם בצדקה המצוה עצם המעשה או תוצאת המעשה, לגבי מצוה הבאה בעבירה, הרמ"א (אבהע"ז, א', ו) פסק שבבן ממזר מקיים האב מצות פריה ורביה. הורדב"ז בתשובותיו (ח"ז, ב) והרי"ט אלגזי (הלכות בכורות פ"ח) חולקים וסוברים שאין האב מקיים מצות פריה ורביה בבן ממזר מכיון שזו היא מצוה הבאה בעבירה. בקובץ שיעורים (כתובות אות רמט) בשו"ת מהרש"ג (ח"ג, יט) הסבירו את שיטת הרמ"א, דלא אמרינן מצהב"ע אלא במצוה שעצם המעשה הוא גוף המצוה, אבל במצוה שעיקרה היא תוצאת המעשה

טובה, ושייך שפיר הך סברא דמה איכפת ליה לעני במחשבתו של הנותן, כיון דעכ"פ מגיעה לו הטובה, אבל אם נאמר כטעם הראשון שהקב"ה אוהב להעני, ואם לא יתן לו העשיר, היה הקב"ה מפרנסו בעצמו, נמצא דאין עושים שום טובה להעני, ואם לא יתן לו העשיר, היה הקב"ה מפרנסו בעצמו, נמצא דאין עושים שום טובה להעני, ושוב הוי מצות צדקה ככל מצוות מעשיות שבתורה כהנחת תפילין וציצית וכדומה, דרק מעשה הנתינה בעצמה היא המצוה, ולא הטובה לעני, כיון דאין עושים לו שום טובה, ושוב צריכה להיות לשמה כמו בכל המצוות שבתורה "עכ"ל "בית הלוי".

מבואר בדבריו לאותה סברא שהקב"ה אוהב את העניים ומה שאינו מפרנסם, כדי שניצל אנו מדינה של גיהנם, אין מצוות צדקה עיקרה למלאות חסרון העני, אלא המצוה היא ככל מצוות מעשיות שבתורה, כהנחת תפילין וציצית, שהמעשה הוא גוף המצוה, ולכן כתב שבמצוות צדקה צריך כוונה ככל מצוות מעשיות שבתורה. לאור זה יוצא אפוא שגם אם יתן צדקה ע"מ להחזיר יצא ידי חובת המצוה, כמו בפדיון הבן ובתרומה שיצא ידי נתינה במתנה ע"מ להחזיר משום שעיקר המצוה הוא המעשה עצמו ולא תוצאת המעשה. ומסתבר לומר שגם לסברא זו שמועיל נתינה ע"מ להחזיר, זה דוקא בצדקה לעני כמצוה בעלמא, אבל צדקה בגדר כפרה כמו שקל, והיינו מה שנותנים לציבור לגבאי צדקה כמבואר בב"ב (ט', ע"א, י', ע"א) דבזה לא מהני ע"מ להחזיר, יעויין "צפנת פענח" (מנחת עניים פ"ז, א).

והנה הגמרא במסכת כתובות (ס"ז, ע"א) אומרת שכלה ממונו של נקדימון בן גוריון משום שלא נתן צדקה, ומקשה הגמרא והתניא אמרו עליו על נקדימון בן גוריון כשהיה יוצא מביתו לבית המדרש כלי מילת היו מציעין תחתיו, ובאין עניים ומקפלין אותן מאחוריו. איבעית אימא לכבודו הוא דעבד, ואיבעית אימא כדבעי ליה למיעבד לא עבד.

מבואר בתירוצו הראשון שאפילו עבד כדבעי ליה למיעבד, אך עשה זאת שלא לשם מצוה

א"כ מקבל המלוה מרצונו דהוי מחילה, ונשאר בצ"ע
האיך מהני מתנה ע"מ להחזיר בפדיון הבן יע"ש.

והנה בחזו"א (אה"ע קדושין סי' קמח, כ"ט, ע"ב) כתב
בזה"ל: "ויש לעיין בהא דלפדות את עצמו
ולפדות את בנו, יתן לכהן ע"מ להחזיר לאלתר, דהא
מסקינן לעיל (ו', ע"ב) דמהני בפדיון הבן, ויקיים
שניהם. ונראה שאין נותנו בתנאי להחזיר אלא מדעת
הכהן, אבל רשאי הכהן שלא לקבל עד שיתן לו בלא
תנאי, דנתינה בע"כ לא שמיה נתינה במתנות כהונה,
דהא איתא בטוש"ע יו"ד (ש"ו, ס"ד) שכהן שאינו
מקבלו מבזה מתנות כהונה, אבל אינו קונה בע"כ,
ומשמע שנשאר ביד ישראל וחייב לטפל בו, עד
שימצא כהן שיקבלו, וכדמוכח שם בהג"ה [אח"כ
ראיתי בקצה"ח סי' רמ"ג סק"ד האריך בזה] והיכי
שנותן ע"מ להחזיר אין איסור על הכהן למנוע
מלקבלו, שהתורה זכתה לו בלא תנאי".

מבואר בדברי החזו"א הא דרשאי הכהן שלא לקבל
עד שיתן לו בלא תנאי, היינו משום דנתינה
בע"כ לא שמיה נתינה במתנות כהונה. יוצא אפוא
לדבריו שלפי שיטת הקצה"ח שבמתנות כהונה נתינה
בע"כ שמה נתינה, יכול לתת לכהן בע"כ במתנה ע"מ
להחזיר. ונראה שאין להקשות לדברי הקצה"ח
דלפדות עצמו ולפדות בנו מי קודם, דיתן לכהן בע"כ
ע"מ להחזיר ויקיים שניהם. די"ל דאיירי במקום
שהכהן אומר שאם יתן לו בע"כ ע"מ להחזיר, לא
יחזיר לו, שלא יקיים התנאי ואין הבן פדוי, ובכהאי
גוונא יש לשאול מי קודם.

ויל"א דברי החזו"א יש מקום לומר שאפילו אם
נתינה בע"כ שמה נתינה במתנות כהונה, מ"מ
אין יכול לתת בע"כ ע"מ להחזיר, משום שהתורה
אמרה לתת לו בלא תנאי, ורק אם מצד הנותן הוי
נתינה מוחלטת מועיל בע"כ של הכהן, דכוונת התורה
נתינה מוחלטת מצד הנותן לרשות הכהן אע"פ שאינו
רוצה לזכות בו, אך אם נותן ע"מ להחזיר זה מועיל
רק מדעת הכהן שהתורה זכתה לו בלא תנאי. ונפקא
מינה לגבי גט אשה דמבואר (גיטין כ', ע"ב) דאם אמר
לה הרי זה גיטך ע"מ שתחזירי לי את הנייר מגורשת

אין פסול של מצהב"ע, שהרי סוף סוף המצוה באה
אל תכליתה, ולכן במצות פרו ורבו שעיקרה תוצאת
המעשה לפרות ולרבות אין פסול של מצהב"ע.

א"כ ה"ה בצדקה אם המצוה עצם מעשה הנתינה יש
פסול של מצהב"ע, ואם המצוה תוצאת המעשה
אין פסול של מצהב"ע, ובמהרש"א הנ"ל כתב שיש
פסול של מצהב"ע בצדקה יע"ש.

ויש להבהיר שגם לאותן שיטות שלא מועיל בצדקה
מתנה ע"מ להחזיר, היינו דוקא שהעני לא נהנה
שוה פרוטה עד שהחזיר, אך אם נהנה שוה פרוטה עד
שהחזיר ודאי יצא ידי נתינה, ככל נתינה של שוה
פרוטה שיצא בה ידי המצוה. וגם בקידושין פסק
הרמב"ם (אישות פ"ה, כד) "האומר לאשה הרי את
מקודשת לי בדינך זה ע"מ שתחזירי לי אינה
מקודשת, בין החזירה בין לא החזירה. שאם לא
החזירתו הרי לא נתקיים התנאי, ואם החזירתו הרי לא
נהנית ולא הגיע לידה כולם". וכתב הר"ן על הלכה
זו, אפילו נהנית האשה שוה פרוטה קודם שהחזירה
לו אינה מקודשת, כי מ"מ איהו לאו בההיא הנאה
קאמר להתקדש בו, משמע שאם אמר בההיא הנאה
הוי קדושין. ולכן כתב הרמ"א (אבהע"ז כ"ט, א) בשם
"רבנו ירוחם" שאם נתן לאשה מתנה ע"מ להחזיר,
ואמר לה בהנאה זו שאת נהנית תוך הזמן הרי את
מקודשת לי הוי קדושין.

שוב ראיתי ב"נתיבות המשפט" (ק"צ, ב) שהקשה על
הסמ"ע שסובר שכסף קונה רק כשניתן לפרעון,
א"כ האיך מועיל כשנותן כסף ע"מ להחזיר הרי לא
הוי פרעון.

ותירין שצריך לומר בדוחק דגם פרעון ע"מ להחזיר
חשיב פרעון. ובספר "שיעורי רבי שמואל"
(קידושין ו', ע"ב, אות צו) כתב שכן מוכח מהא דמועיל
מתנה ע"מ להחזיר בפדיון הבן, דהא פדיון הבן הוי
חוב לכהן, ואטו בפרעון חוב יוכל לפרוע במתנה ע"מ
להחזיר. וצריך לומר דאה"נ גם בכל פרעון חוב
מדעתו חשיב פרעון ולא משום מחילה עכ"ד. ויעויין
ב"קובץ שיעורים" (קידושין אות לו) שחולק וסובר
שבפרעון חוב ודאי לא מהני מתנה ע"מ להחזיר, אלא

^{הנהגות}

ותחזיר, משום דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה. ויש לעיין אם יתן לה את הגט בע"כ ע"מ שתחזיר את הנייר והחזירה את הנייר אם היא מגורשת. לדברי החזו"א כיון שבגט מועיל נתינה בע"כ יכול גם לתת את הגט בע"כ ע"מ שתחזיר, ואם החזירה הרי היא

^{הנהגות}

^{הנהגות}

סימן יט

בל תוסיף בקריאת שמע ובמצטער בישיבת סוכה

מגרע ואין מזקת כלום, ויתנה אם זמנה כתנאי דאמרי זמנה קודם צאת הכוכבים טוב, ואם לא אקרא אח"כ בזמנה ולית כאן שני תמידין וכדומה.

מבואר בדברי הפמ"ג שהכוונה לצאת ידי חובה מבעוד יום מגרעת ומזקת, רק שהוא נותן עצה שאפשר להתנות ולכוון ולומר אם זמנה מבעוד יום שפיר, ואם לא אצא ידי חובה בצאת הכוכבים, ובתנאי זה אין כאן שני תמידין, אך בלא תנאי הכוונה מגרעת ומזקת שיש כאן שני תמידין. כלומר כמו שאם מקריב שני תמידין בבקר או שני תמידין בערב עובר בבל תוסיף, ה"ה אם יקרא ק"ש בלא תנאי מבעוד יום ויכוון לצאת, ואח"כ יקרא שוב בצאת הכוכבים יעבור בכל תוסיף, דשמא זמנה כתנאי דאמרי זמנה קודם צאת הכוכבים, ואם יקרא שנית אחר צאת הכוכבים הרי קרא ק"ש בכוונה לצאת ידי חובה פעמיים, והוי כשני תמידין שעובר בבל תוסיף. מבואר בדבריו לא כדברי ה"אגרות משה" שיעבור בבל תוסיף משום שלפני צאת הכוכבים אינו זמן ק"ש לא דיום ולא דלילה, והוי כישן בשמיני בסוכה, אלא משום דשמא זמנה כתנאי דאמרי זמנה קודם צאת הכוכבים, ואם יקרא שוב אחרי צאת הכוכבים, הרי קורא ק"ש פעמיים בכוונה לצאת ידי חובה ק"ש ועובר בבל תוסיף.

מה שכתב הפמ"ג שאם מקריב שני תמידין עובר בבל תוסיף נראה שכוונתו לדברי הרי"ף (ברכות דף י"ג, ע"א, ברי"ף) שכתב בזה"ל: "אמר שמואל היה עומד בתפלה וזוכר שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע ברכה, מפרשי ליה רבנן כגון שהתפלל תפלתו אדעתא

המחבר בשו"ע (או"ח רל"ה, א) פסק בזה"ל: "אם הצבור מקדימין לקרות ק"ש של לילה מבעוד יום, יקרא עמהם ק"ש וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן קורא ק"ש בלא ברכות".

רבנו יונה (ריש ברכות) הוסיף שבשעה שקורא עמהם ק"ש מבעוד יום לא יכוין אז לצאת ידי חובה ק"ש, אלא לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה ויוצא ידי קריאת הברכות, ואחר צאת הכוכבים יכוין לצאת ידי חובה ק"ש. וכן כתב במשנ"ב סק"ט.

וצריך ביאור מה קלוקל יש אם בשעה שיקרא ק"ש מבעוד יום יכוון לצאת ידי חובה ק"ש, הא מ"מ עליו לחזור ולקורא ק"ש בצאת הכוכבים.

בשו"ת "אגרות משה" (ח"ב סימן ט) כתב דאם יקרא ויכוון לצאת ידי חובה ק"ש מבעוד יום, ושוב אחר צאת הכוכבים יקרא ק"ש ויכוון לצאת ידי חובה, הוא יעבור על "בל תוסיף", כיון שקודם צאת הכוכבים אינו זמן ק"ש לא דיום ולא דלילה, הוי כישן בשמיני בסוכה שבכוונה למצוה עובר בבל תוסיף. ונשאר שם בצ"ע לדינא אם יש איסור בל תוסיף בק"ש אף אם מכוון לשם מצוה, דהא ק"ש גם למוד תורה הוא.

והנה הפמ"ג (משכ"ו רל"ה, ב) כתב בזה"ל: "דעת המחבר דעיקר זמנה מצאת הכוכבים דוקא, וקורא בביהכ"נ עם הברכות ולא יתכוון לצאת בה, ובצאת הכוכבים מתכוון לצאת כדעת רבנו יונה ממש, וכן משמע בלבוש, וברכות לאו לק"ש נתקנו מדלא מברכין אקב"ו לק"ש. ומ"מ איני יודע כוונה זו מה